

مدرس، تاریخ و سیاست: مجموعه مقالات،
تهران، مؤسسه پژوهشی و مطالعات فرهنگی، پاییز ۱۳۷۵،
تیراژ: ۲۲۰۰ نسخه، ۲۴۰ صفحه، بهاء ۴۰۰۰ ریال

آنچه در این مجموعه آمده، متن چهارده سخنرانی است از شخصیت‌های علمی، فرهنگی و مذهبی، چهره و شخصیت مدرس، و نظرگاه‌هایی دربارهٔ مشروطیت و ادبیاتش از دیدگاه‌های گوناگون و از نقطه نظرات مختلف مورد بررسی و پژوهش قرار گرفته است. با توجه به اینکه اثر حاضر بخشی از مقاله‌های بسیاری است که برای سمیناری تحت عنوان «مدرس و تحولات سیاسی تاریخ معاصر ایران» که در آذر ماه سال ۱۳۷۴ برگزار گردید - فرستاده شده بود. بنابراین، مجموعه را باید گزیده‌ای از تمامی مقالات مذکور دانست، و از همین رو سخنرانی افتتاحیه، گزارش دبیر سمینار و سخنرانی اختتامیه نیز در این مجموعه برای معرفی و هدف از برگزاری این سمینار جایی را گرفته است. با معرفی برخی از مقاله‌های مجموعه می‌توان به ارزیابی مختصر و محتوایی فکری، علمی و فرهنگی این مجموعه پرداخت و پی برد.

نخستین مقاله و در واقع سخنرانی، عنوان «مدرس، الگوی جاوید نمایندگی» دارد که ریاست محترم مجلس شورای اسلامی حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای ناطق

نوری به ایراد آن پرداخته‌اند، که در بدو سخن از مرحوم شهید آیت‌الله... مدرس به عنوان چهره‌ای از فراوان چهره‌های سردمدار انقلابها و نهضت‌های بی‌شمار در تاریخ ایران یاد کرده‌اند و نظرات حضرت امام خمینی (ره) دربارهٔ مجلس، از زبان ریاست مجلس در بخشی از این سخنرانی و مقاله انعکاس دوباره یافته است، و از ابعاد مختلف، زندگی مدرس بویژه در دورهٔ نمایندگی مشارالیه، با ذکر نمونه‌هایی از نظرات وی، مثلاً نظر مدرس دربارهٔ «مالکیت» مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. این مقاله و سخنرانی هرچند کوتاه است، اما از یک جامعیت ویژه برخوردار است.

سخنرانی «حاشیهٔ رسائل شیخ انصاری» تألیف شهید سید حسن مدرس توسط آیت‌الله... رضا استادی ایراد شده است، که اینک به صورت مقاله‌ای تنظیم و در این مجموعه جایگاهی یافته است. در این مقاله، پس از ارائهٔ اطلاعاتی مفید دربارهٔ برخی از ویژگی‌های مدرس آمده است: «... مرحوم شهید مدرس یکی از چهره‌هایی است که بعد سیاسی زندگی او، بر بعد علمی او غالب شده و به عنوان یک روحانی سیاستمدار شناخته شده و مرتبهٔ علمی و حوزوی وی تقریباً به فراموشی سپرده شده است.» و برای پی بردن به مدارج علمی مدرس به ذکر هفت نظریه پرداخته شده است، که یکی از آنها تألیفات شهید مدرس است که به عنوان بهترین گواه بر مقام علمی مدرس، «حاشیهٔ رسائل شیخ انصاری» معرفی شده که به نام فرائد الاصول خوانده شده است. علاوه بر حاشیه‌ای که مرحوم مدرس بر رسائل شیخ انصاری نگاشته، سخنران به ذکر و معرفی خود رساله بسنده نکرده، به برخی از نقطه نظرات مدرس دربارهٔ این اثر پرداخته است.

حجت الاسلام دوانی، در سخنرانی خود تحت عنوان «استادان آیت‌الله... شهید سید حسن مدرس»، ضمن پرداختن بسیار کوتاه به زندگی و تحصیلات مدرس، چند تن از اساتید مرحوم مدرس از جمله میرزا عبدالعلی هرنندی، جهانگیرخان قشقایی، آخوند ملا محمد کاشانی، سید مرتضی ریزی اصفهانی، آقا سید محمدباقر درچه‌ای و... را معرفی و اشاراتی کوتاه به این اساتید داشته است که گاهی در معرفی آنها از گفتار خود مدرس

درباره استادانش بهره گرفته شده است.

«سیری در انقلاب مشروطیت» عنوان سخنرانی مرحوم دکتر محمداسماعیل رضوانی است که این شخصیت علمی بخش اعظم از تحقیقاتش را به بررسی انقلاب مشروطیت ایران از جنبه‌ها و ابعاد گوناگون منحصر کرده بود که سخنرانی مذکور نیز یکی از آنها بوده است. سخنرانی مرحوم دکتر رضوانی هر چند بسیار مختصر، ولی حاوی نقطه نظرات تازه‌ای در ارتباط با مشروطیت و نظرات مرحوم مدرس در این باره است.

مرحوم مدرس در طی زندگانی سیاسی خویش، مورد سوءقصد‌هایی قرار گرفت. «نگاهی به سوءقصد‌ها به جان مدرس» سخنرانی و بررسی کوتاهی است در این مورد که توسط مورخ معاصر، حسین مکی صورت گرفته است. مرحوم مدرس زمانی که وارد صحنه سیاست شد، در سخنرانیهایش هم در مجلس و هم برای مردم، تنها به توضیح و تشریح مسائل سیاسی پرداخت. وی دیدگاههای ارزنده‌ای نیز در مورد مسائل دیگر از جمله مسائل اقتصادی داشته است که این مسئله توسط حجت الاسلام غلامعلی دری نجف آبادی، در این مجموعه مورد بررسی قرار گرفته است، و سخنران از سه زاویه به ابعاد اندیشه و دیدگاههای اقتصادی شهید مدرس نگاه کرده است: ۱. از نظر زندگی شخصی و خانوادگی، ۲. از نظر زندگی حوزوی، ۳. از نظر مسئولیتهای حکومتی و قانونگذاری. از نظر مدرس، بیت المال، تأمین اجتماعی، خودکفایی و خود اتکایی در صنعت و کشاورزی و امور زیربنایی و ارتباطات، محورهای کلیدی رشد اقتصادی بوده‌اند که سخنران به تشریح هر یک از این محورها و توضیح نقطه نظرهای مرحوم مدرس پرداخته است.

«مدرس، تمدن سازی و بحرانهای پس از مشروطیت» عنوان سخنرانی دکتر فرهنگ رجایی بوده، که در این مجموعه آمده است، که در این سخنرانی به مشروطه گری و بحرانهای همه گیر از سال ۱۲۸۵ تا ۱۲۹۹ اهمیت داده شده، و شاخص هایی از بحرانهای همه گیر را تعیین و به تجزیه و تحلیل هر یک از آنها پرداخته است.

دکتر سید جعفر شهیدی، در سخنرانی کوتاه خود، یکی از ویژگیهای شخصیتی مدرس را بازگو کرده است، که این بازگویی بیشتر جنبه بازگویی یک خاطره را دارد و در واقع رد عقایدی است که در مورد مرحوم مدرس گفته شده است.

مرحوم مدرس نماینده مجلس بود، یعنی اهل قانون و سیاست، به همین سبب نیز حجت الاسلام و المسلمین عباسعلی عمید زنجانی سخنرانی خود را در سمینار به مسئله‌ای تحت عنوان «مدرس و قانون» اختصاص داده است، و نقطه نظرانی از مدرس را در مورد مجلس، قانون و قانونگذاری در سخنرانی خود مورد توجه قرار داده است.

اشاره شد و همگان دانند که مدرس نماینده مردمی مجلس بود. بنابراین، همین مجلس که مدرس از پشت تریبون آن فریادهای رسای خود را به گوش مردم و حکومت می‌رساند، برای مدرس منظری و مفهومی خاص داشته است که محقق تاریخ معاصر ایران، محمد ترکمان، ضمن سخنرانی خود تحت عنوان «مجلس از منظر مدرس» به این منظر دیدی ژرف افکنده است.

مدرس و تغییر سلطنت نیز عنوان مقاله و یا سخنرانی دیگری است که در این مجموعه آمده است که سخنران آن سید صدرالدین طاهری بوده است، و به تغییر سلطنت از احمد شاه به رضاشاه، و نظرات مدرس در این مورد، در محاوره مدرس با شاه جدید، در این سخنرانی اهمیت ویژه‌ای داده شده است.

از دیگر سخنرانی‌ها و سخنرانان که گفته‌هایشان به صورت مقاله‌ای در این مجموعه آمده است، باید به «جاودانگی مدرس» توسط دکتر سید حسن روحانی، «توس و مقابله با توس در اندیشه سیاسی مدرس» از دکتر علی مدرس، و «سیری در ادبیات انقلاب مشروطیت» از دکتر اسماعیل حاکمی، اشاره داشت.

مجموعه، کتابنامه و مقاله نامه شهید آیت‌الله سیدحسن مدرس رانیز دربردارد که به تلاش خانم زهرا میرزاخانی، تهیه و صورت گرفته است. در این بخش، ابتدا به کتابهایی که شهید مدرس موضوع اصلی آنها بوده، و بعد به کتابهایی که بخشی از آنها، به شهید

مدرس پرداخته‌اند، و نیز علاوه بر این، به معرفی مقاله‌هایی که نویسنده آنها مشخص است به صورت الفبایی ذکر و مشخص شده و همچنین، مقاله‌هایی که نام نویسنده ندارند، معرفی شده‌اند که این بخش از معرفی مقاله‌ها براساس الفبایی عنوان مقاله مرتب شده است، و به یقین برای کسانی که در مورد جنبه‌های مختلف زندگی، شخصیت و اندیشه‌های مدرس در صدد پژوهش هستند، بسیار مفید خواهد بود.

وهاب ولی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروفیسر شہناز گل خان
پرنسپل جامعہ اسلامیہ اسلامیہ